

ад рамантычнай да неарамантычнай і сімвалісцкай у вершах У. Жылкі), але твор заўсёды мусіць мець стылявую пэўнасць і цэласнасць, большы акцэнт на нейкім адным, прыярытэтным складніку (паколькі якасны завершаны тэкст заўсёды не бесстылявы, не эклектычны).

Так, паўторымся, надзвычай багатым, разгалінаваным атрымаўся гісторыка-культурны кантэкст у раздзеле пра біблейскае ў рамане «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» У. Караткевіча. Чытачу прадстаўлена ўся сур’ёзнасць, увесь дыяпазон тэмы, розныя яе ўзроўні, з асацыятыўнымі адсылкамі ўключна. Мы бачым, як «размахнуўся» беларускі класік, на што ён па-рамантычнаму смела наважыўся (раздзел манаграфіі займае 27 старонак, бібліяграфічны спіс да яго – 37 пазіцый). У выніку дзякуючы такой кантэкстуальнай прэзентацыі чытач пераконваецца, што раман «Хрыстос прыязмліўся ў Гародні» – гэта менавіта «разгорнутая алюзія на біблейскі сюжэт» (с. 118), а не штосьці іншае (напрыклад, не філасофска-эстэтычная міфарэстаўрацыя, рэцэпцыя біблейскага сюжэта або фрагментарная апеляцыя да яго). У дадатак чытач атрымлівае адэкватнае разуменне раманнага тэксту і негаласлоўнае сцверджанне значнасці працы У. Караткевіча, бачыць рэальнае месца беларускага аўтара ў пачэсным шэрагу тых выбітных творцаў свету, якія звярталіся да біблейскіх вобразаў і матываў.

Такім чынам, паводле прааналізаванай мадэлі даследавання, якая сфарміравалася ў працах Е. А. Лявонавай, неабходна заключыць наступнае.

Па-першае, у манаграфіі спраўдзілася прынцыповая рэабілітацыя (пасля савецкіх часоў) на-

цыянальнага кантэксту беларускай літаратуры, прычым не толькі як зыходнага пункта для яе параўнальнага разгляду, а і як структураванага па ўзроўнях для параўнання нацыянальна-спецыфічных з’яў, аддаленых у гісторыка-культурным сэнсе. У кампаратывістыцы савецкіх часоў, як вядома, існавала выразная тэндэнцыя супастаўляць літаратурныя з’явы максімальна элімінавана, з мінімізацыяй нацыянальных кантэкстаў, з абсалютызацыяй тыпалагічных, найперш ідэалагічных, прымет савецкай гісторыка-культурнай эпохі.

Па-другое, важнейшай умовай, вытрыманай у кампаратыўных працэдурах, у працах Е. А. Лявонавай з’яўляецца камплементарнасць нацыянальнага і рэгіянальнага кантэкстаў. На гэтай аснове ў манаграфіі «Беларускае мастацтва слова XX ст. у еўрапейскім літаратурным кантэксце: тыпалогія, рэцэпцыя, пераклад» праведзена даследаванне творчасці М. Багдановіча, Янкі Купалы, Якуба Коласа, М. Гарэцкага, У. Жылкі, У. Караткевіча, А. Адамовіча, В. Быкава, Я. Юхнаўца, А. Разанава, А. Асташонка і іншых пісьменнікаў у параўнанні з камплементарнымі выбітнымі з’явамі літаратур еўрапейскага рэгіёна (французскай, нямецкай, аўстрыйскай, рускай, англійскай і інш.), а таксама літаратур краін Усходу (кітайскай, японскай) і Амерыкі (найперш – са спадчынай Э. Хемінгуэя). Манаграфія Е. А. Лявонавай – гэта стратэгічная заваёва айчыннага літаратуразнаўства.

Л. Д. Сінькова,

доктар філалагічных навук, прафесар

Мова Сенненшчыны : дыялект. слоўн. : у 2 т. / уклад.: Н. М. Бунько [і інш.] ; навук. рэд.: В. М. Курцова, Л. П. Кунцэвіч. Мінск : Беларус. навука, 2015. Т. 1 : А–О. 424 с. ; Т. 2 : П–Я. 407 с. **Language of Sennenshchyna** : dialect dict. : in 2 vol. / compil.: N. M. Bunko [et al.] ; sci. ed.: V. N. Kurtsova, L. P. Kuntceovich. Minsk : Belarus. navuka, 2015. Vol. 1 : A–O. 424 p. ; Vol. 2 : P–Ja. 407 p.

Лексікаграфічная фіксацыя дыялектнага матэрыялу – адзін з найбольш актуальных напрамкаў сучаснага беларускага мовазнаўства. Разуменне працэсаў, якія адбываюцца ў літаратурнай мове, немагчыма без аб’ектыўнага ўяўлення пра дыялектную моўную сістэму, а яно ў сваю чаргу можа скласціся толькі тады, калі ўсе складовыя элементы жывога народнага маўлення атрымаюць навуковае асэнсаванне. Сістэматызацыя беларускіх рэгіянальных лексічных сродкаў надзвычай важ-

ная і для славянскай лінгвістыкі ўвогуле, бо вынікі такой працы з’яўляюцца ўнёскам у базу інфармацыі аб сучасным стане ўсходнеславянскага дыялектнага кантынуума, які на сёння вывучаны надзвычай нераўнамерна.

У беларускай лінгвістыцы дыялектаграфічная работа традыцыйна знаходзіцца ў прыярытэтным шэрагу. Асабліва ўвага надаецца тым зонам, якія папярэдне па розных прычынах выпалі з поля зроку навукоўцаў-дыялектолагаў. Да ліку такіх зон адносіцца паўночна-ўсходняя частка Беларусі, у прыватнасці Віцебшчына. Да апошняга часу дыялектная лексіка гэтага рэгіёна адлюстроўвалася толькі ў складзеным яшчэ ў 1927 г. невялікім «Віцебскім краёвым слоўніку» М. Каспяровіча, якога зусім недастаткова для таго, каб поўна раскрыць асаблівасці дыялектнай сістэмы краю. Сёння ж у вывучэнні дыялектаў Віцебшчыны назіраецца яўны прагрэс. Зусім нядаўна з друку

выйшлі два тамы «Рэгіянальнага слоўніка Віцебшчыны» (2012, 2014), а ў 2015 г. быў апублікаваны грунтоўны двухтомны дыялектны слоўнік «Мова Сенненшчыны», укладальнікамі якога з’яўляюцца супрацоўнікі аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (працай кіравала В. М. Курцова). Гэта рэгіянальны даведнік, у якім у якасці аб’екта лексікаграфічнай фіксацыі абраны сенненскія гаворкі – асобны кампактны моўны арэал у складзе паўночна-ўсходняга дыялекту беларускай мовы са сваімі паказальнымі адметнымі моўнымі фактамі і сістэмнымі асаблівасцямі.

Адразу варта адзначыць такую канцэптуальную асаблівасць слоўніка «Мова Сенненшчыны», як яго недыферэнцыяльны характар. У беларускай дыялектнай лексікаграфіі поўных дыялектных слоўнікаў не надта многа. А менавіта такому тыпу выданняў варта было б аддаць перавагу, бо поўны словазбор дэманструе не нейкі адасоблены фрагмент лексікі, пры выбарцы якога цяжка пазбегнуць суб’ектыўнасці, а цэласную рэгіянальную лексічную сістэму.

Адкрываецца слоўнік вельмі змястоўнай прадмовай, у якой вычарпальна раскрываюцца задумы ўкладальнікаў і метады, якімі яны карысталіся, падаецца падрабязная характарыстыка рэгіёна, апісваецца гісторыя стварэння выдання, акрэсліваюцца характар задзейнічанага ў ім матэрыялу, рэестравы склад і структура, будова слоўнікавага артыкула, пералічваюцца асаблівасці адлюстравання рэгіянальнай фанетыкі, указваюцца крытэрыі вылучэння той ці іншай лексемы ў якасці загаловаў і г. д. У цэлым пасля азнаямлення з прадмовай чытач цалкам падрыхтаваны да ўспрымання слоўнікавага матэрыялу па ўсіх неабходных параметрах: зразумелымі з’яўляюцца прынцыпы размяшчэння лексем, паслядоўнасць іх падачы, характар афармлення рэестравага слова і ілюстрацый. Разам з тым у прадмове хацелася б бачыць больш дэталёвы падзел на рубрыкі, што спрасціла б арыентацыю ў яе змесце.

Любы слоўнік, як навуковая праца, пачынаецца з фарміравання рэестра. Упарадкаваць, прывесці ў пэўную сістэму такія разнародны матэрыял, сабраны падчас дыялекталагічных экспедыцый 1980-х гг., які мелі ў распараджэнні аўтары слоўніка, было няпроста. Слушна і ўхвальна тое, што аўтары даюць аб’ектыўную ацэнку асаблівасцям базавага лексічнага архіва, апісваюць цяжкасці яго сістэматызацыі і ўказваюць на наяўнасць некаторых спрэчных або не зусім паслядоўных момантаў, якія непазбежна адлюстраваліся ў слоўніковым змесце па прычыне рознай ступені верыфікацыйнасці і рэпрэзентацыйнасці картатэчных матэрыялаў. Для карыстальніка такая інфармацыя

вельмі важная, бо дазваляе аб’ектыўна суаднесці свае даследчыцкія патрабаванні з магчымасцямі слоўніка як крыніцы навуковых даных.

Каштоўнасць сенненскага словазбору заключаецца ў тым, што аўтары імкнуліся зафіксаваць усё рэгіянальнае лексічнае багацце, у тым ліку рэдкія, раней лексікаграфічна не адзначаныя ўтварэнні, не толькі спрадвечныя лексемы, але і адзінкі, якія выяўляюць вынік засваення новых запазычанняў у адметных камунікатыўных умовах Беларусі, а таксама лексемы, якія прэзентуюць матэрыяльную і духоўную культуру, светапогляд, мараль, этыку, комплекс традыцыйнай працы і іншыя бакі жыцця народа. У слоўніку адлюстраваныя цэлы россып цікавых рэгіянальных адзінак, якія дэманструюць адметнасць народнай моватворчасці: *бліската* ‘прыгажосць, харакство’, *ваджай* ‘правадыр’, *ешчы* ‘непераборлівы ў ядзе, з добрым апетытам’, *лакомы* ‘смачны’, *паслества* ‘спадчына’, *разагуліць* ‘агульнае, грамадскае зрабіць прыватным’, *разарэц* ‘беспарадак, вэрхал’, *сарагуця* ‘сыракваша’, *хадовы* ‘энергічны, уплывовы’, *халераваць* ‘нервавацца, злавацца’, *чулы* ‘здоровы, рухавы, моцны’. Вельмі ўхвальна, што ў слоўніку прыводзіцца спецыяльная лексіка, а таксама аб’ёмны фразеалагічны і парэміялагічны матэрыял. Увядзенне сінтаксічна звязаных канструкцый або афарызмаў у рэестравую і ілюстрацыйную часткі перш за ўсё дазваляе зрабіць слоўнікавы артыкул максімальна поўным паводле структуры, а таксама павышае яго інфарматыўнасць, дадае змястоўнасці і нават займальнасці.

Аўтарамі слоўніка, на наш погляд, слушна вырашана пытанне аб прынцыпах і характары адлюстравання дыялектнай фанетыка-граматычнай спецыфікі, якое непазбежна паўстае пры складанні дыялектных словазбораў. Нярэдка пры лексікаграфічнай апрацоўцы дыялектнага матэрыялу ідуць шляхам штучнага фармальнага алітаратурвання абазначальных сродкаў, што істотна збядняе змест слоўніка і скажае ўяўленні аб рэгіянальнай моўнай адметнасці. Дыялектны слоўнік «Мова Сенненшчыны» прэзентуе не толькі лексіка-семантычны аспект функцыянавання рэгіянальнага складу слоў, але і падае (асабліва рэгулярна ў ілюстрацыях) звесткі пра мясцовыя фанетычныя, марфалагічныя, сінтаксічныя асаблівасці абследаваных гаворак у тым аб’ёме, у якім яны былі зафіксаваны ў базавым слоўніковым архіве. Паколькі на сучасным этапе аб’ектыўна немагчыма адрозніць сапраўдныя вымаўленчыя рэгіянальныя рысы ад магчымых выпадкаў іх некарэктнай фіксацыі на этапе збору матэрыялаў, ухвальна тое, што аўтары не пускаюцца ў іншую крайнасць, а менавіта не спрабуюць падправіць супярэчнасці ва ўжыванні тых ці іншых словаформ згодна са сваімі ведамі пра заканамернасці

дыялекту, што магло б істотна дэфармаваць рэальную карціну народнага маўлення.

Пры наяўнасці такой складанай у плане фанетыка-граматычнага афармлення факталагічнай базы, якой валодалі складальнікі слоўніка, трэба лічыць аптымальным абраны падыход да падачы загаловачных лексем у слоўнікавым артыкуле: загалёным словам выступае адзінка ў нарматыўным афармленні, а пры яе адсутнасці ці малой частотнасці ў параўнанні з рэгіянальным абазначальным сродкам найбольш распаўсюджаны мясцовы варыянт. На наш погляд, праз варыятыўную перадачу фанетычнага аблічча загалёнага слова і асаблівасці размяшчэння лексічных версій у рэестравым радзе аўтарам удалося, як канстатуюцца ў прадмове, «адлюстравіць усю складанасць тых моўных працэсаў, якія маюць месца ў сучасным вясковым маўленні».

Як вельмі станоўчую рысу рэцэнзуемага лексікаграфічнага даведніка хацелася б адзначыць і тое, што аўтары, відавочна, клапаціліся пра зручнасць чытача-карыстальніка. У якасці канкрэтнага праяўлення такога падыходу можна ўказаць безадсылачную падачу слоў з блізім або тоесным значэннем: пры іх аддаленым алфавітным размяшчэнні пры другім па алфавіце слове не робіцца адсылка да першага паводле алфавітнага парадку слова, а ажыццяўляецца паўтор дэфініцыі. Акрамя таго, пры тлумачэнні некаторых прафесіяналізмаў і этнаграфізмаў прыводзіцца не толькі нарматыўны адпаведнік, але і дастаткова

шырокі суправаджальны кантэкст, які раскрывае сэнс літаратурнага слова. Вялікую дапаможную ролю выконваюць і створаныя ў слоўніку індэксы фразеалагізмаў і выслоўяў.

У цэлым сабраныя і сістэматызаваныя аўтарамі дыялектнага слоўніка «Мова Сенненшчыны» моўныя факты ўяўляюць сабой значную лінгвістычную каштоўнасць, у прыватнасці, яны могуць увайсці ў якасці складовай часткі ў дыялектны падкорпус Нацыянальнага корпуса беларускай мовы, які знаходзіцца ў стадыі фарміравання, а таксама папоўніць картатэку «Зводнага слоўніка беларускіх народных гаворак», стварэнне якога актыўна ажыццяўляецца ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа. Ініцыятыву глыбокага вывучэння рэгіянальнай народнай мовы паўночна-ўсходняй часткі беларускага дыялектнага масіву, якая зыходзіць ад аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі, безумоўна, трэба падтрымліваць. Такая праца з'яўляецца не толькі істотным укладам у беларускую дыялектную лексікаграфію, яна будзе жывіць сваімі вынікамі і іншыя галіны беларускай мовазнаўчай навукі. Можна спадзявацца, што распачатая добрая справа знойдзе сваё далейшае развіццё і мы атрымаем не толькі поўнае абследаванне народнай мовы гэтага рэгіёна, але і ключы ад сакрэтаў моватворчасці нашых слаўных майстроў слова Р. Барадуліна, У. Караткевіча, В. Быкава.

І. А. Гапоненка,

доктар філалагічных навук, прафесар

Даніловіч М. А. Слова і фразеалагізм у беларускай мове : зб. навук. арт. Гродна : ЮрСаПрынт, 2015. 300 с.

Danilovich M. A. The word and the idiom in the Belarusian language : collect. of sci. articles. Hrodna : YurSaPrynt, 2015. 300 p.

Імя Мікалая Аляксандравіча Даніловіча – доктара філалагічных навук, прафесара кафедры беларускага і супастаўляльнага мовазнаўства Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта (ГрДУ) імя Янкі Купалы – добра вядомае навуковай аўдыторыі па яго дысертацыйных і грунтоўных манаграфічных працах, прысвечаных граматычнай характарыстыцы фразеалагізмаў сучаснай беларускай мовы, вывучэнню лексічнага складу і тыпалогіі беларускай дыялектнай фразеалогіі, а таксама па слоўніках рэгіянальнай лексікі і фразеалогіі Гродзеншчыны. Новая кніга М. А. Даніловіча знаёміць нас з яго навуковымі даследаваннямі

апошняга дзесяцігоддзя, ажыццёўленымі пасля абароны доктарскай дысертацыі, і змяшчае збор выбраных прац моваведа – артыкулаў, рэцэнзій на кнігі і інш.

Сама канцэпцыя і форма выдання – зборнік навуковых артыкулаў аднаго аўтара – падаецца нам вельмі ўдзячнай, апраўданай і мэтазгоднай, паколькі дазваляе не спыняцца на асобнай навуковай праблеме або кірунку, што характэрна для манаграфій, а раскрывае шматпланавасць і шматвектарнасць сённяшняй лінгвістычнай беларусістыкі, а таксама маштабнасць асобы аўтара, шырыню яго навуковых інтарэсаў і даследніцкіх даляглядаў.

У гэтым плане рэцэнзуемую кнігу можна паставіць у адзін шэраг з навуковымі выданнямі серыі «Моваведы Беларусі», якая была заснавана ў 2006 г. дзякуючы ініцыятыве і практычным намаганням дацэнта БДУ С. А. Важніка і рэпрэзентуе айчыннае мовазнаўства ў асобах: у кожным томе серыі прадстаўлены рэдкія фундаментальныя